

Tamási Áron emlékezete

„Énlaka felett, a Firtos lova hátán, lehajtott fejjel elaludt a Gondviselés.” 1925-ben megjelent első novelláskötetét, a *Lélekindulás* címűt nyitja ezzel a mondattal Tamási Áron.

Énlaka, s felette a Firtos, s a Firtos lova is Udvarhelyszék vármegye legendák által is nevezetessé tett udvarhelyszéki falu és hegy neve. Tamási Áron egyetlen mondattal hatalmas távlatokat nyit a kicsi székely faluban történt méltánytalanságnak, az embereket nyomorító szegénységnek. Az „érdemtelenül megbántott szegény emberek” életét egyetemes, mitikus távlatba állítja, midőn e nép sorsának jellemzésül a Gondviselés hiányát panaszolja föl. Ez a mély létsérelem Tamási írói világának legfőbb ösztönzője.

Szülőföldjéhez és annak népéhez való kötődését „édes bilincs”-nek nevezte, s ezt a „bilincs”-et minden időben méltósággal viselte. Akkor sem törte szét, amikor 1944-ben fizikai értelemben elhagyni kényszerült Erdélyt.

A Trianon utáni Romániában reménytelennek látta a székely sorsot. Néha az volt az érzése, hogy halálnemet kellene választani. Ehelyett azonban egész életművével e sors megváltoztatásának, a „helytelen világ” megjavításának a szolgálatába szegődött. Azt vallotta, hogy az író nemcsak azért felelős, amit ír vagy mond, hanem azért is, amit hallgatása fölött népével elkövetnek.

Ezért vállalt sorsfordító szándékú közéleti ügyekben is vezető szerepet. 1937-ben a *Vásárhelyi Találkozó* elnökeként szólította összefogásra és nemzetmegtartó cselekvésre az erdélyi magyar ifúságot. Az 1956-os forradalom és szabadságharc napjaiban, „az idők gyógyító lázában” nemzeti hőseink követendő példáját idézte a nemzet elé: „Nincs módunk kitérni a hűség elől.” 1956. december 28-án pedig a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésén *Gond és hitvallás* című vallomásával a magyar írók nevében – vakmerő bátorsággal – történelmi tévedésnek és bűnnek minősítette a szovjet hatalom gyalázatos tettét, a magyar szabadságharc eltírását.

Tamási Áron ifjúkorában előbb jogásznak készült, de hamarosan felismerte, hogy számára az igazságszolgáltatás lehetősége az irodalomban nyílik meg. Novelláiban, regényeiben, drámáiban „jórészt gonoszokat ítél, jókat ment fel és a földi igazságszolgáltatás hiányát panaszolja”, „az igazság és becsület, ha ő mondja ki, visszanyerik aranyfedezetüket, ha ő mondja, mint vadonatúj megállapítást hisszük

el, hogy a jó elnyeri jutalmát s a gonosz megbűnhődik” (Szabó Zoltán). Igazságosztó bátorságát és hatalmát művészete organikus világgképéből nyerte.

Az igazságosztást különleges, csak reá jellemző módon végezte. Szemléletének különleges sajátossága abból ered, hogy mélyen azonosságot vállalt népével, szűkebb közösségével. A székelység életét, nyelvét és gondolkodásmódját, magatartását, hitét és képzeletvilágát emelte az irodalomba. Költészettel és humorral, játékossággal és mély drámaisággal újrateremtette mindazokat a műfajokat, amelyekben megszólalt.

Novelláiban sokféle típus jellegzetesen egyéni változatát alkotta meg. A különféle novellatípusai – az anekdotikus, liturgikus, balladai, lírai, népmesei – egyaránt mélyen gyökereznek a népi tudat- és tapasztalat-világban. Végtelen élmények, végtelen érzések, éjfekete drámák és különleges szépségek jelennek meg egyforma hitellességgel Tamási művészetében. A szerelmesét a háborúból mindhiába váró Szép Domokos Anna örökre feketébe öltözve, balladai sikollyal kiáltja világgá, hogy átkozottak legyenek a háborúcsinálók. Dimén Ilka viszont nyíló rózsán tanul csókolni, ezek után aligha csodálkozunk azon, hogy szerelmének gyógyító ereje is van.

Tamási művészi világában minden megtörténhet és meg is történik: szerelemre vágyakozó legények fején kecskeszarvak virágoznak ki, Durumót, az ördögöt pedig az Olt jegére fagyasztja egy furfangos székely.

Tamási Áron művészi világában a sok szenvedést ellenpontozza az életakarát, a belső szépség, a kedély, a játék, a furfang. Híres feleselő párbeszédeiben a hivatalos társadalmi hierarchiát bátran semmibe vevő új értékrend nyilatkozik meg: a szegény székelyek mindig ésszel kerekednek sorsuk fölébe. Igazságtalanság esetén pedig úgy megmakacsolják magukat, hogy még feltámadni sem hajlandók, ha a feltámadáskor is a sor végére akarják állítani őket. Inkább visszamennek a sírba, s kijelentik, hogy nekik többet ne trombitáljanak.

Tamási Áron gazdag regényírói világából a harmincas évek elején írt Ábel-trilógia emelkedik ki. Ábel a magyar irodalmi mítoszhoz örök életű alakja. Ludas Matyi, Kukorica Jancsi és Toldi Miklós egyenrangú székely társa, aki – Tamási szavaival szólva – „a székelység talpraesett értelmét, kedvét és szomorúságát egyaránt magában hordja”. De az emberi küzdelem és találékonyság, helytállás egyetemes mintáihoz is joggal kapcsolták már a kortársak is, midőn „székely Robinson”-nak (Szentimrei Jenő) vagy „győzelmes kis székely Pán”-nak (Reményik Sándor), „csodálatos apró paraszt Sancho Panza”-nak (Bálint György) nevezték.

Az Ábel-trilógia – *Ábel a rengetegben*, *Ábel az országban*, *Ábel Amerikában* – egyforma kilátástalansággal mutatja meg a szegény székelység három választási lehetőségét a hatalomváltás utáni évek körülményei között: a rengeteg, a várost és a kivándorlást.

A trilógia legszebb könyve, az *Ábel a rengetegben* a fejlődésregénynek és a kalandregénynek sajátos ötvözete. A műfaj klasszikus mintáitól abban tér el, hogy Ábelt „nem az isteni kedély, hanem az istentelen sivárság kényszeríti pikaróvá” (Sütő András). A kalandokat nem keresi, azok úgy jönnek eléje, hogy kitérni sem tud előlük, pedig szívesen lemondana némelyikükről.

Az *Ábel a rengetegben* lapjain ezerkilencszázhuszas évekbeli történetet látunk, de ez az életrajz egy nép kollektív történelmi tapasztalatait, karakterét is hordozza. A székelység „letisztult alapvonásait” (Makkai Sándor) mutatja meg. A gazdag humor, a feleselő párbeszéd, az írói szemlélet játékosága mind-mind arra szolgálnak, hogy megmutassák és erősítsék egy magára hagyott kis nép életakaratát.

Ábel a létminimumokért való küzdelem során nemcsak helytáll, hanem a nagy emberi eszmék képviselőjévé is felnő. „Pillangózva elgondoltam a magam árva és megrekedt sorsát, el az édesanyámét, el a székelyek sorsát s az egész emberiség dolgát.”

Kitűzi a szabadság zászlaját egy magas fenyő tetejére a Hargitán, s levagdosza lefelé jövet az ágakat, hogy biztonságban legyen a szabadság zászlaja. Édesanyja sírjánál pedig azt fogadja meg, hogy a szegények és elhagyottak pártfogója lesz, bármerre veti is a sorsa. Arra a leginkább kínzó kérdésére pedig, hogy mi célra vagyunk a világon, máig érvényes választ talál: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

Az otthonkeresés, a világban való lelki otthonlét vágya a huszadik századi irodalom egyik legnagyobb témája.

Az otthonteremtést cselekedte Tamási a színdarabjaival is. A klasszikus formák szerint építkező s elemző lélekábrázolásra törekvő dráma helyére a költészetet, a mesét állította. Játékai azért különlegesen egyéni stílusúak és szemléletűek, mert a népmesei ihletésű alakok jelképszerűségét a székely népnyelv és tréfálkozó, csavaros észjárás egyéníti. Az elvont gondolat helyett reális, életszerű játékkal találkozunk. A kedvesen csetlő-botló hősök mögött azonban nagyobb életelvek jelennek meg.

Darabjaiban novelláinak és regényeinek humorról, mitológiával, mesével, szerepjáttékkal gazdag világa szólal meg újra a képzelet szabad, de mindig jelentésszerű játékában. A játékok szerkezete hagyományos értelemben ritkán drámai, hiszen Tamási számára a mesei példázat érvényesülése a fontos, a végső világelvek, szépség és rútság, jóság és gonoszság ütközése, nem pedig a konfliktusok aprólékos motiválása. Drámáinak üzenete nyelvének, szemléletének gazdagságából, költői szépségéből bontakozik ki. Az olcsó népieskedés helyett a székely népköltészet és népelet hiteles szépségeiben kereste és találta meg a megújulás forrásait. *Énekes madár* című darabjáról írta: „majd eljön a nap, amikor kirepül a fészekből, és úgy fog énekelni, hogy a népszínművek festett madarai melegebb éghajlat alá fognak költözni tőle.”

Tamási Áron életművének egyénítő jegye a benne ezerféleképpen megjelenített székely népi világ. Úgy mutatta be egy nép bensőséges és zárt világát, hogy a mesét a mítoszhoz visszavezette, a tényeket a költészet sugallataival formálta jelentésszerűvé, könnyedén lépve át a valóságosnak tudott dolgok határait. Minden műfajában felejthetetlenül színes világot teremtett és örökített meg. Játékoságával, szemléleti derűjével a magyar irodalom hiányzó fejezetét pótolta egymaga. De ez a játékoság sohasem jelentette nála a bajok elfedését. Arra törekedett,

hogy a bajok közepette is őrizze emberlétünk alapértékeit. „Úgy érzem, és úgy vallom, mint a szent titkot: kétféle valóság van az emberi életben: a látható, megfogható valóság és az a mindennél hatalmasabb valóság, amely a lelkekben fekszik.”

Úgy mutatta meg a látható valóságot, hogy tágas égboltot nyitott fölötte a képzeletünkben, vágyainkban élő eszményi világnak is.

Örök időkre belénk véste azt a feledhetetlen intelmet is, hogy aki embernek hitvány, az magyarnak alkalmatlan.

Életműve szellemi-erkölcsi értelemben felbecsülhetetlen segítséget ad ahhoz, hogy valahol – legalább lélekben, érzésben – otthon legyünk a világban. ☒